

УДК 94(477.8)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-6>

Марія САНКОВИЧ,
orcid.org/0000-0002-3094-5238
аспірантка кафедри всесвітньої історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) mariya_sankovih@ukr.net

АГРАРНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ – МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРЕСИ І РЕАЛЬНИЙ СТАН СПРАВ

У статті доведено, що у повоєнні роки у західних областях Української РСР закладено пріоритети соціально-економічної політики, які впродовж всієї радянської доби визначали стратегію розвитку економіки, сільського господарства, інфраструктури побуту та радянського способу життя. Радянську владу максимально цікавило мобілізувати, тобто викачати природні багатства та трудові ресурси західного регіону для потреб народногосподарського комплексу СРСР. Друга світова війна нанесла значних руйнувань селянству України – зросла кількість безкінних господарств більш як у два рази, у порівнянні з довоєнним рівнем. Різно манітні заходи радянської влади спрямовані, на перший погляд, для покращення ситуації і допомоги селянам-біднякам – не сприяли економічному піднесенню. Часто навпаки – ще більше ускладнювали проблеми. Проявлялася закономірність – там, де радянська влада мала найслабші позиції – у пригірських і гірських районах Карпат, селянство завдяки господарському досвіду та самоорганізації справлялося з проблемами і збільшувало поголів'я худоби. Це проявлялося і на щорічних обов'язкових здачах державі – зерна, м'яса, шерсті, картоплі, сіна, овочів. Насадження соціалістичної моделі господарювання у сільському господарстві – колективізація, яка охопила низинні райони Станіславської області та всіляко розхлювалася більшовицькою пропагандою на практиці не відповідала реальному стану справ. Більшовицька преса у так званих «перевагах колгоспного ладу», «щасливого і заможного життя» свідомо маніпулювала суспільною думкою та економічними показниками, які не відповідали, як всесоюзному перепису худоби, так і статистичній звітності з поміткою «для службового користування».

Ключові слова: радянська влада, соціально-економічні процеси, аграрна політика, селянські господарства, колгоспи, Карпатський регіон.

Maria SANKOVYCH,
orcid.org/0000-0002-3094-5238
PhD student at the Department of World History
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) mariya_sankovih@ukr.net

SOVIET AGRARIAN POLICY IN THE CARPATHIAN REGION – PRESS MATERIALS AND THE ACTUAL STATE OF AFFAIRS

The article proves that in the postwar years, the western regions of the Ukrainian SSR laid down the priorities of socio-economic policy, which throughout the Soviet era determined the strategy for the development of the economy, agriculture, household infrastructure, and the Soviet way of life. The Soviet government was most interested in mobilizing, i.e., pumping out the natural resources and labor resources of the western region for the needs of the USSR's national economic complex. The Second World War caused significant devastation to the Ukrainian countryside, with the number of horseless households more than doubling compared to the pre-war levels. Livestock numbers sharply declined across all types of animals, and there was a substantial reduction in cultivated areas and their productivity. Using the example of the lowland agricultural areas and the hilly and mountainous regions of the Stanislav Oblast, the mechanism and consequences of imposing the socialist model on the post-war village are characterized. Various measures taken by the Soviet government, seemingly aimed at improving the situation and helping the poor peasants, did not contribute to economic recovery. Often, on the contrary, they complicated the problems even more. There was a regularity: where the Soviet government had the weakest positions, in the foothill and mountainous regions of the Carpathians, the peasantry, thanks to their economic experience and self-organization, coped with the problems and increased the number of livestock. This was manifested in the annual mandatory deliveries to the state of grain, meat, wool, potatoes, hay, and vegetables. The introduction of the socialist model of management in agriculture-collectivization, which spread to the lowland areas of the Stanislav region and was greatly encouraged by Bolshevik propaganda did not correspond to the actual state of affairs. The Bolshevik press deliberately manipulated public opinion and economic indicators, claiming the «advantages

of the collective farm system» and a «happy and prosperous life», which did not align with the national livestock census and statistical crop yields labeled «for official use».

Key words: *Soviet government, socio-economic processes, agrarian policy, peasant farms, collective farms, Carpathian region.*

Постановка проблеми. Величезний вплив на всі сфери політичного, економічного і духовного життя України справила діяльність Організації українських націоналістів, збройна боротьба Української повстанської армії, місія Греко-католицької церкви. Вони обстоювали концепцію, яка базувалася на здобутках вітчизняного і світового економічного досвіду – «вільної праці на рідній землі», враховувала землеробські, культурні, духовні традиції місцевого українського населення. В умовах військово-політичного протистояння, з одного боку, місцевого населення західних земель України, підпілля ОУН і відділів УПА, а з іншого – органів партійно-радянської влади, каральних військових підрозділів, за село тривала драматична боротьба. Селянство змушене було на собі винести весь тягар безпрецедентної війни та соціалістичних експериментів. Неefективність колгоспно-радгоспної системи виробництва, яка була позбавлена реального господаря, найбільш яскраво проявлялася у пригірських і гірських селянських господарствах. Характеризуючи процеси насадження соціалістичної моделі у сільському господарстві на прикладі Карпатського регіону, важливо правильно визначити економічні важелі, які здатні ефективно вирішувати виробничі проблеми.

Аналіз джерел та останні дослідження. Проблематиці повсякденного життя населення західних земель України, політиці пам'яті щодо радянських репресій, присвятили свої праці науковці, що згуртувалися довкола щорічних науково-практичних конференцій у Дрогобицькому державному педагогічному університету ім. І. Франка і випуску ними колективних монографій за редакцією В. Ільницького: «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)» (Ільницький, 2021); «Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)» (Ільницький, 2021); «Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять» (Ільницький, 2022); «Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory» (Іlnytskyi, 2022); «Western Ukrainian lands in the first post-war years (1944–1953): everyday life» (Іlnytskyi, 2023) та ін.

Мета дослідження – спираючись на архівні матеріали та наукову літературу окреслити положення, які сприяють вирішенню сільськогосподарських проблем та побуту на селі.

Виклад основного матеріалу. У районах Станіславської області, звільнених від німецьких військ до 15 липня 1944 р., весняний сів і обробка сільськогосподарських культур проходила уже під керівництвом обласної партійної організації КП(б)У. Не дивлячись на труднощі, пов'язані з військовим часом, селяни весною 1944 р. тільки у чотирьох районах (Снятинському, Заболотівському, Городенківському, Коломийському) отримали 8300 га землі, яку засіяли яровими культурами. Незібраний восени урожай зернових в селянських господарствах на площі 2979 га і на землях держфонду на площі 160 га пояснювався тим, що в низці районів у результаті довготривалого перебування військ, або знищення чи замінування територій провести збирання урожаю було неможливо (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 182, Арк. 8).

Посіви озимих сільськогосподарських культур проводився в усіх 36 районах Станіславської області більш організовано й з дотриманням необхідних підготовчих робіт. На допомогу безкінним бідняцьким господарствам на осінній сів було організовано 14700 супряжних груп (традиційні способи селянської взаємодопомоги), що сприяло своєчасному виконанню посіву озимих на площі 150952 га при плані 145812 га, або 103,5%, у радгоспах – 659 га при плані – 700, або 94%. З метою посіву якісного насіння було організовано 3521 зерноочисних і протруювальних пунктів, на яких оброблено 56640 центнерів зерна. Під посів озимих вивезено на поля 216936 тонн гною і 32011 тонн мінеральних добрив (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 182, Арк. 8).

Із існуючих до війни 25 машинно-тракторних станцій (МТС) відновили роботу 24. Проте, через незначну кількість тракторів й відповідного інвентаря, у своїй більшості несправного, вони провели незначну роботу. МТС виорали 3695 га (53,4 га на один трактор), обмолотили – 51810 центнерів хліба. Чотири радгоспи області структури Наркомрадгоспів: Гвіздецький, Коломийський, Рогатинський (Полоняти) і Отинійський (Ворона) не мали для ведення господарства необхідної матеріально-енергетичної бази. У рад-

госпах основними галузями виробничої діяльності вважалося тваринництво, яке було зруйноване. Ситуація з колгоспами була критичною. На весну 1941 р. у Станіславській області було організовано 247 колгоспів, в яких об'єднувалося 22 тис. селянських господарств, 57,5 тис. га орної землі, 9616 робочих коней і діяли тваринницькі ферми з поголів'ям великої рогатої худоби – 4568, свиней – 2192, овець і кіз – 548 голів. Колгоспні землі і бідняцько-середняцькі селянські господарства обробляли до війни 25 МТС з парком у 229 тракторів. Одночасно було організовано 11 радгоспів на площі 14292 га (8292 орної), які мали тварин і техніку (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 182, Арк. 5).

Станом на 28 листопада 1946 р. у Станіславській області було організовано лише 20 колгоспів, які об'єднали 823 господарства з 1263 працездатними колгопниками, в тому числі мужчин – 544 і жінок – 720 осіб. Кращими колгоспами в області вважалися: колгосп ім. Хрущова Заболотівського району, організований 11 квітня 1945 р. із 33 господарств з 53 працездатними колгоспниками; колгосп ім. Шевченка Кутського району, організований 16 березня 1946 р. із 42 господарствами і 51 працездатним колгоспником (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 433, Арк. 125).

Типову картину тогочасного колгоспного життя змальовують перевірки та сучасники. Так, у одному із звітів зазначено, що «в колгоспі ім. Шевченка Гвіздецького району праця не організована. Жінки взагалі не виходили на роботу. Мужчини, очевидно «від нічого робити» виготовляли ручки для вил. Підготовлені до посіву 11 га не засіювалися через відсутність тракторної сіялки. Своїми силами організувати посівну колгосп не міг через поганий стан коней і відсутність кінної сіялки. Місцеві добрива колгоспники на поля не вивозили і не виносили. Норми виробітку для колгоспників затверджувалися загальними зборами, але самих норм не мали і не знали. Насінням колгосп забезпечений у надлишку, завдяки отриманій позиції від держави. Викликає сумнів, що колгосп зможе повністю використати насіння проса (4 центнери) і кукурудзи (5 центнерів). При посіві цієї кількості насіння наступний догляд за посівами не забезпечується наявністю робочих рук, так як у колгоспі всього 17 господарств» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 116).

Курс більшовицької партії та органів радянської влади на колективізацію сільського господарства на землях Західної України наштовхнувся на опір українського селянства та ОУН, УПА. Директиви підпілля базувалися на програмних завданнях,

схвалених проводом ОУН. «Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія, – відзначалося в них, – борються за знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян» (ОУН, 1955, с. 270).

Із звіту «Про хід виконання Станіславським обкомом КП(б)У постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 21.12.1944 р. «Про надання допомоги західним областям України» станом на 1 липня 1945 р. в усіх районах області необхідно було повернути 46489 селянським господарствам 52115 гектарів землі, яку відібрали німці за період свого тимчасового перебування. Радянська влада повернула всю землю селянам, проте витягів («виписок») із книг земельної реєстрації на землю не було вручено у зв'язку з тим, що їх не надіслав Наркомзем. Усі землі, в тому числі й з державного фонду були розприділені за винятком тих, котрі залишилися після виїзду польського населення в Польщу. Вони мали розприділятися між українцями, що поверталися з Польщі. Із 739 куркульських господарств, котрі мали землі більше встановленої норми, необхідно було відібрати («відрізати») 2958 гектарів. Станом на 15 липня 1945 р. забрано у 687 куркульських господарств 2817 гектарів. У частині дотримання законів радянської влади, категорично заборонялося передачу землі в оренду, продаж, а також самовільний розподіл селянських дворів. Відповідні вказівки надавалися районним радам депутатів трудящих (ДАІФО. Ф. П-1. Оп.1. Спр. 282, Арк. 23–24). В документі вказано про наявність в області більше семи сотень заможних селянських господарств, за визначенням радянської влади – куркульських.

Політику сталінського тоталітарного режиму визначали постанови ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецьких окупантів» (серпень 1943 р.), «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР» (вересень 1944 р.), «Про заходи допомоги західним областям Української РСР у справі покращення масово-політичної і культурно-освітньої роботи» (грудень 1944 р.) та інші. У цей час партійно-радянська влада видає низку карально-репресивних постанов спрямованих проти «приватновласницьких інтересів»: Раднаркому

УРСР – № 675 «Про сінозачу з урожаю 1944 р.» від 17 червня 1944 р., № 695 «Про заготівлі м'яса, молока і вовни на 1944 р.» від 21 червня 1944 р.; Раднаркому СРСР – № 792 «Про порядок заготівлі картоплі і овочів з урожаю 1944 р.» від 30 червня 1944 р. У цих документах визначався порядок обов'язкового постачання державі сільськогосподарської продукції одноосібними селянськими господарствами. Постанови не розповсюджувалися на господарства колгоспників, службовців, робітників, непрацездатних через похилий вік.

Чи мали реальну змогу виконати обов'язкові постачання державі сільськогосподарської продукції – зерна, картоплі, овочів одноосібні селянські господарства пригірських і гірських районів Станіславської області? Усього землі у районах, в тому числі орної у відсотках складало до загальної площі: Кутському – 22916 і 7172, або 31,3%; Долинському – 35830 і 7539, або 21%; Солотвинському – 54847 і 10428, або 19,7%; Яблунівському – 29208 і 4701, або 16,1%; Рожнятівському – 47358 і 7059, або 15,9%; Перегінському – 85876 і 10107, або 11,8%; Косівському – 45971 і 4994, або 10,9%; Болехівському – 53083 і 4938, або 9,3%; Надвірнянському – 71816 і 4235, або 5,9%; Яремчанському – 83248 і 4206, або 5,1%; Вигодському – 72930 і 9157, або 4,3%; Жаб'євському – 116443 і 2739, або 2,4% (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 286).

Із наведених даних видно, що землезабезпеченість (71775 га) на одне господарство при населенні 248927 осіб у середньому становила – 0,9 га, а посівів тільки – 0,82 га і на душу населення – 0,24 га. У селах високогірних районів Жаб'євського району на одне господарство припадало 0,2 га посівів, Яблунівського – 0,4 га, Косівського – 0,6 га. При цьому якість ґрунтів була вкрай низькою і урожайність зернових з 1 га становила – 3–4 центнери, картоплі – 45–50 центнерів. Саме визначення «орна земля» для низки сіл високогірних районів області являлося умовним, так як у більшості ці наносні землі розташовувалися на крутих схилах і при глибині орного шару 6–8 см часто змивалися при проливних атмосферних опадах. Нерідко такий наділ землі тягнувся вузькою полоскою в кілька метрів, яка переривалася виступами скал, кущами, обривами, що було характерним для високогірних умов. У зв'язку з цим і вибір сільгоспкультур був надто обмеженим – овес, ячмінь, картопля. Овочі займали не більше 0,2–0,4% у загальній площі посівів. Таке співвідношення продовольчих культур і їхня вкрай низька урожайність, закономірно, не забезпечували потреби місцевого населення і вимагали надання йому допомоги хлібом та продуктами з боку держави.

У гірських районах, без пригірських, при чисельності населення в 181,5 тис. осіб (в тому числі працездатному віці – 110 тис.) припадало всього 8,3 тис. га орної землі та городів, тобто в середньому не більше 0,30 га на одне господарство. Сільгоспроботи виконувалися майже повністю жінками. Невелика кількість мужчин-чабанів займалася доглядом за худобою, яка утримувалася в літній період на полонинах (альпійських лугах) у кошарах. Основна кількість мужчин – лісоруби, працювала на заготівлі лісу та деревообробних підприємствах. У доповідній записці «Про баланс рочної сили у Станіславській області» рекомендується, що «для використання вільної робочої сили, яка головним чином наявна у гірських районах, необхідно розширити лісозаготівлі. Незалежно від цього не менше 30 тисяч людей надлишку робочої сили може бути вивезено за межі області. Вербування робочої сили у багатьох районах затруднене і здійснити його буде важко» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 45).

12 березня 1945 р. у місті Станіславі відбулася обласна нарада голів райвиконкомів та голів сільських рад з питання «Про підготовку та проведення весняної сівби посівної кампанії 1945 року». В нараді взяло участь 32 голови райвиконкомів і 390 голів сільрад. Не явилася на обласну нараду 137 голів сільських рад із 6 районів через бездоріжжя визваного розливом річки Дністер, а також голів 32 сільських рад 4 районів області, в яких встановлено карантин у зв'язку з інфекційними захворюваннями. Про завдання в підготовці та проведенні весняної посівної кампанії з доповіддю виступив голова виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих тов. Рясніченко. З його доповіді можна довідатися «про успіхи» радянської влади у «соціалістичних перетвореннях» на селі. Так, державний план весняного сіву 1945 р. Станіславської області був затверджений на площі 270000 га, в тому числі зернових – 148500 га, овочево-бахчевих і картоплі – 100000 га, технічних культур – 15000 га. Станом на 10 березня 1945 р. в області відновили роботу всі 25 МТС і вже отримали 60 тракторів різних марок та 138 одиниць сільськогосподарського реманенту. На 10 березня 1945 р. в області взято на облік: плугів 37125, з них відремонтовано – 23665; культиваторів відповідно 368 і 223; сівалок – 538 і 330; борін – 49459 і 33366; возів – 36437 і 15245 (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 275, Арк. 30–31).

У той же час, реальний стан справ на селі змальовують довідки про наявність і стан тягла, де

вказується максимально залучити корів. Усього в Станіславській області налічувалося 54886 коней, із них 3927 виснажені, а 2000 хворіли коростою. Для проведення весняної посівної кампанії 1945 р. передбачалося використати 39800 корів, із них уже було підготовлено 14824. У партійних звітах відзначалося, що «добре організували навчання корів до польових робіт такі райони: Снятинський, який підготував 1000 корів, Болехівський – 930 корів» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 275, Арк. 32).

У доповідній записці «Про заходи по збільшенню поголів'я і вирощування молодняку худоби в Станіславській області в 1945 році» зазначено, що «обком КП(б)У вивчив це питання та врахував наявність бази для контрактації. Запропоновані заходи передбачали протягом 2–3 років ліквідувати безкорівність у селянських господарствах, збереження молодняку худоби та подальший розвиток тваринництва, зокрема великої рогатої худоби. Головним заходом виступала державна допомога в придбанні молодняку великої рогатої худоби шляхом контрактації у господарств, що мають лишки молодняку, але на умовах відмінних від тих, що передбачаються проектом РНК УРСР» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 276, Арк. 118). Станом на 1 січня 1945 р. у Станіславській області нараховувалося 220784 селянських господарства. З них 39000, або 17% зовсім не мали худоби, а 59516, або 27% не мали корів. Всього корів і нетелей парувального віку на початок 1945 р. в області нараховувалося 173460 голів. Це означало, що при 80% ділового виходу молодняку великої рогатої худоби можна було мати 138000 телят. При умовному співвідношенні бичків і теличок 1:1 можна було мати 69000 теличок. З цієї кількості 50%, або 35000 голів теличок мало осісти у власних господарствах на різні потреби, а 35000 теличок – товарний ринковий фонд, або база для контрактації. Успішному проведенню цього експерименту держави мало сприяти встановлення таких умов, які були б вигідними для контрактантів і господарства, що отримували молодняк.

У 1945 р. селянські господарства, які відгукнулися на експеримент влади, звільнялися від річної здачі м'яса і не втрачали на вартості теляти у порівнянні до ринкових цін. Бідняцьким господарствам, що отримували молодняк по контрактації надавалася державна грошова допомога у формі довготермінового кредиту в розмірі до 500 крб на одну голову молодняку (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 276, Арк. 119). Заходи радянської влади мали не стільки економічний, як політичний ефект. Сільські ради, ради земельних громад, заготкон-

тори виступали посередниками з тим, щоб справи не вирішувалися самими селянами. Безпосереднє керівництво ходом контрактації здійснювали райкоми КП(б)У, райвиконкоми, Сільгоспбанк. Селянам «рішуче рекомендувалося» не проводити забою молодняку великої рогатої худоби віком до одного року. Слідкувати за цим мали ради земельних громад, сільські ради і земельні органи, а винних у «злісному винищуванні» молодняку притягали до відповідальності накладанням штрафу в 3–4 кратному розмірі проти ринкової вартості м'яса.

З динаміки поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості Станіславської області можна зробити висновок про повний провал цього, на перший погляд, вкрай потрібного заходу радянської влади. Якщо загальна чисельність корів у 1946 р. становила 159300 голів, у 1947 р. – 152800, то у 1948 р. – 143400. Коней відповідно 67600, 64300, 65500 із них робочих – 55000, 48800, 49700 (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 160).

Ситуація із забезпечення тягловою силою в сільському господарстві Станіславської області залишалася складною, так як у 1947 р. призупинилося скорочення кінського поголів'я, але бажаного приросту не відбулося. Із Станіславської області було виселено (депортовано у віддалені регіони СРСР, як сім'ї ворогів радянської влади, тих хто підтримував ОУН, УПА, ГКЦ, так і поляків у Польщу) – 4500 господарств. Шляхом дроблення наявних селянських господарств виникло додатково 11000 господарств. Якщо на 1 січня 1947 р. нараховувалося 12500 селянських господарств без всякої худоби, то на 1 січня 1948 р. – 14900 господарств (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 161). В умовах Станіславської області – дві третини до всієї кількості господарств становили бідняцькі безкінні.

Із перепису худоби по зонах Станіславської області видно, що там, де радянська влада мала найслабші позиції – у гірській місцевості Карпат відбулося збільшення усіх видів худоби. За два роки поголів'я великої рогатої худоби збільшилося на 7800 голів, свиней – 1800, овець – 13300, коней – 1100 (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 164). Найбільш забезпечені землею та пасовищами низинні господарства, відставали від безземельних гірських через заходи радянської влади спрямовані на підготовку передумов до суцільної колективізації села. Економічна вигода та господарська доцільність віддавалися в жертву політичним амбіціям – соціалістичним перетворенням на селі. Реальний стан справ демонстрував помилко-

вість орієнтації на розведення англійської і арабської породи коней, а не місцевої – карпатської. Як це не дивно, але колгоспи Станіславської області, однієї із самих лісистих України, мали чималі проблеми із забезпечення лісоматеріалами. Кутський район – передовик області по кількісному росту колективізації в той же час був самим відсталим по стану індивідуального тваринництва. Основна задача першої післявоєнної п'ятирічки – відновлення поголів'я худоби до довоєнного рівня у Станіславській області не була виконана.

Не менш важливою, з точки зору радянської влади, вважалася боротьба на селі з «класовим ворогом» – куркулем. З архівних матеріалів можна почерпнути чимало фактів «хижацьких дій куркулів». Так, «селяни с. Радча Лисецького району, добре знали куркуля Йосипа Теодоровича, як глитая – експлуататора. В господарстві Теодоровича раніше працювало 5–6 батраків, які за мізерну плату обробляли йому землю і доглядали худобу. Теодорович хитрий і скритий ворог. Знаючи, що його швидко буде викрито, він «самоліквідувався»: частину землі приховав, частину поділив серед членів сім'ї, а сам зробився, завдяки притупленню пильності районних організацій «радянським активістом». Він проліз спочатку на посаду голови землегромади села, а потім голови ССТ. Щоб укритись від податку він поприписував землю бідноті: Степану Пилипову – 1 га; Марії Борін – 0,6 га; Дмитру Чернишу – 0,25 га і т. д. Всього на бідноту було списано біля 50 га. Цей хижак зумів в минулому році платити податки як середняк і цей рік спочатку був обкладений по 3 групі. Куркуль Матвій Шпилька із Тисменицького району, також вирішив «самоліквідуватися». Він зумів передати 3 га своєї землі допоміжному господарству райлікарні. Але цю передачу він скрито обумовив спільним обробітком з райлікарнею. Фактично він сам зібрав урожай і все пішло в його кишеню. Півтора гектара землі він оформив на свою невістку, яка живе з ним в одній хаті і фактично землею користується цей куркуль. Після всіх цих комбінацій куркуль дістав навіть посвідку про те, що «від бідняк». Другий куркуль з Тисменицького району, Нагорняк, користується тим, що його зять інвалід Вітчизняної війни, якому згідно закону надаються пільги, хитро скористався з цього. Він, нібито передав землю зятеві, а сам подався на «заробітки» до міста. Фактично його сім'я користується цією землею, а він прикидається «робітником» щоб не платити податків» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 775, Арк. 23–24).

Згідно сталінського Статуту сільськогосподарської артілі, кожний колгоспник мав право мати

у своєму особистому користуванні від 0,20 до 0,50 га присадибної площі землі, використовуючи її під садок чи посів. Із худоби – корову, до 2-х голів молодняка великої рогатої худоби, 1 свиноматку з приплодом, або як правління колгоспу знайде можливим – 2 свиноматки з приплодом, до 10 голів овець і кіз, необмежену кількість птиці і кролів (чого селяни Станіславської області у своїй більшості не мали).

Не можна відкидати того, що на допомогу селянинові у важкій праці на землі прийшов трактор. Трактор – це «величезна сила та досягнення», яка значно полегшила працю селянина в усі пори року. Прості розрахунки вказують на те, що для того щоб виорати 1 га землі звичайним плугом без застосування техніки селянин витрачав мінімум два робочих дні. Він мав пройти пішком разом з парою коней на протязі двох днів 50 кілометрів. При цьому фізичні зусилля прикладалися до плуга – тримати кут нахилу, розвернутися, почистити і т. д. Наступне – заборонувати, посіяти зерно, зробити культивуацію. Таким чином треба було пройти ще 80 кілометрів людині й коням та затратити 5–7 робочих днів, часто в силу несприятливих погодних умов значно більше. При всьому цьому традиційно урожайність пшениці та жита становила в середньому 10 центнерів з гектара. Скільки коштував цей центнер хліба, якщо врахувати підготовку зерна, прополку, возовицю, косовицю, молотьбу, віяння й т. д. важко підрахувати. Трактор можна було використовувати не 12 годин, а майже 24 години на добу, в дві зміни з перервою на те, щоб заправити. Один 15-ти сильний трактор за одну добу міг зробити 7 гектарів ораними, при затраті праці 2 трактористів і 2 прицепщиків. Щоб виконати цю роботу, що давав трактор за добу, необхідно було 10–12 кінних плугів, 3–4 культиватори, не менше 26–30 коней і до них 24–26 чоловік. Звідси видно, яку роль відігравав трактор. У цьому й полягала велика техніко-економічна вигода. Пуд хліба при механізації ставав набагато дешевший. Але це мова про маленький трактор. Сильніші трактори «Сталінець-65», який мав 80 кінських сил, виробляв за добу не 7 га, а 18–20 га ораними при затратах тих же 2 трактористів та 2 прицепщиків. Це означало вивільнити умовно 30 кінських плугів, 6 комплектів борін, 72 коней, 66 чоловік на одну добу. Тракторна бригада під час сезону виорювала двома тракторами в переводі «на м'яку оранку» 1100 гектарів. Якби цю роботу довелось виконувати двома парокінними плугами, то на це потрібно було біля 5 років. При цьому щоб виростити коня до його працездатного віку потрібно 3–4 роки, а вигото-

вити трактор на заводі – 10–15 хвилин. За оранку 1 гектара землі безкінному господарю приходилося відробляти не менше 20 днів.

Проте світовий господарський досвід вимагав – «вільної праці на рідній землі», а не колгоспно-кріпацької системи з репресіями, голодоморами, депортаціями, безправ'ям людини у радянській тоталітарній системі СРСР.

Змальовувати картину «радісного», «заможного» та «щасливого колгоспного життя» шляхом масово-політичної роботи була покликана преса. Пропагандистам та агітаторам систематично друкувалися поради з ідеологічних питань. У другій половині 40-х років минулого століття виходили в Українській РСР сільськогосподарські газети: «Колгоспник України», «Тваринництво України» (органи Міністерства сільського господарства УРСР), «Радянський селянин» (орган ЦК КП(б) У для західних областей). Наприкінці літа 1949 р. на базі трьох вищезгаданих газет почала виходити одна – «Колгоспне село» (орган ЦК КП(б)У). При цьому її тираж встановлювався в обсязі 300 тис. примірників, періодичність – п'ять разів на тиждень. Крім газет, видавалися у республіці три сільськогосподарські журнали: «Сільське господарство», «Сад та город», «Соціалістичне тваринництво». Згодом дані журнали реорганізовувалися у «Мічурінець» та «Механізатор сільського господарства». Передруковувати республіканські видання були покликані обласна газета «Прикарпатська правда» та усі районні. Під час «накачок» на різноманітних нарадах сільський партактив отримував інструкції висвітлювати тільки досягнення. Що стосувалося збільшення кількості новоорганізованих колгоспів та усупільненого майна, станом на 1 січня 1948 р. кількість колгоспів в Станіславській області сягала 79 (ДАІФЩ. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 22). У середньому на один колгосп припадало 6 свиней, 9 корів, 15 овець і 19 коней. В результаті поганого догляду продуктивність колгоспних корів була вкрай низькою – 800 літрів молока на рік, при плані 1000 літрів. Із 9 найкращих колгоспів області ситуацію з трудовою дисципліною характеризує участь колгоспників у громадському господарстві, або кількість вироблених трудовнів. При цьому 20% колгоспників протягом року зовсім і 20% «майже» не брала участі в роботі. До групи працюючих можна віднести не більше 40–45% від загальної кількості колгоспників (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 23, 26).

За рік число колгоспів збільшилося з 20 до 79, а число господарств з 823 до 5400. Офіційно ріст колективізації і зміцнення колгоспів подавалося

пропагандою через результат отриманого в 1947 р. «гарного урожаю», що «створило умови для суттєвого збільшення колгоспного стада». Ріст громадського поголів'я худоби назагал змальовувався у відсотках від 436% до 1191%. За такими, на перший погляд вагомими досягненнями, необхідно висвітлити реальну ситуацію. На основі постанови Ради Міністрів СРСР від 29 вересня 1947 р. № 342 «Про всесоюзний перепис худоби на 1 січня 1948 р.» і рішення виконкому Станіславської обласної ради депутатів трудящих про перепис худоби прийнятої 13 листопада 1947 р. № 773 було задіяно 1165 рахівників, які зібрали інформацію станом на 1 січня 1947 р. і на 1 січня 1948 р. у колгоспах області голів: корови – 61 і 622 (1019%); свиней – 70 і 432 (617,2%); овець і кіз – 81 і 965 (1191%); коней – 319 і 1391 (436%). Динаміка поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості (в тис. голів): корови – 152800 і 143400 (93,8%); свині – 23800 і 26100 (109,7%); вівці – 62700 і 70000 (111,7%); кози – 20900 і 26800 (128,2%); коні – 64300 і 65500 (101%) (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 154–160). Необхідно підкреслити, що ріст колгоспного стада відбувався головним чином за рахунок усупільнення і купівлі худоби. Від 165 кобил, колгоспи отримали 75 голів, а пало за рік коней різного віку – 65. Із 85 отриманих на фермах телят пало 36 голів і т. д. (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 155).

Наступний етап аграрної політики сталінського тоталітарного режиму – 1948–1950 рр. – відзначався суцільною організацією колгоспів, що проходила з масовими порушеннями Статуту сільськогосподарської артілі та принципу добровільності. Механізм її полягав у тому, що у селах організували збори, на яких створювалася ініціативна група, а усіх жителів ставили перед фактом: «Або буде колгосп, або всіх виселять у Сибір». У багатьох селах, це були не порожні слова, а показовою розправою, під час якої кілька заможних сімей чи учасників антибільшовицького руху Опору депортували у віддалені регіони СРСР, а майно конфіскували.

Висновки. Специфіка аграрної політики тоталітарного режиму полягала в тому, що її насаджували насильницькими методами знехтувавши досвідом селянства та економічними важелями. Необхідно розмежовувати політичні чинники тоталітарної системи (репресії, голодомори, депортації, конфіскація майна, примусове залучення до праці) і ринкові (вільна конкуренція, мотивація до праці, приватна власність). На початку 1950-х років завершилося формування

соціалістичної моделі у сільському господарстві західних областей УРСР, яке набуло загальносоюзних визначальних рис. Особливість Карпатського регіону полягала в тому, у більшості сіл

пригірських і гірських районів Станіславської області колективізація не була проведена. Невеликі колгоспні бригади подекуди створювали на початку 1970-х років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО).
2. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : колективна монографія / за ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.
3. Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : колективна монографія / за ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.
4. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять: колективна монографія / за ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 374 с.
5. Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory. Collective Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. 224 p.
6. Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life : Collective Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. 128 p.
7. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. Збірка документів. Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с.

REFERENCES

1. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (DAIFO) [State Archives of Ivano-Frankivsk Oblast (SAIFO)]. [in Ukrainian].
2. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2021). Polityka pam'iaty v Ukraini shchodo radians'kykh represii u zachidnykh oblastiakh (1939–1953) [Memory Policy in Ukraine Regarding Soviet Repressions in Western Regions (1939–1953)]: kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 426 s. [in Ukrainian].
3. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2021). Povsiakdennye zhyttya naseleण्या zachidnykh zemel Ukrainy u pershi povoyenni roky (1944–1953) [Everyday Life of the Population in the Western Lands of Ukraine in the Early Post-War Years (1944–1953)]: kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 380 s. [in Ukrainian].
4. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2022). Radyans'ki represii u zachidnykh oblastiakh Ukrainy (1939–1953): istoriia, osobystosti, pam'iat' [Soviet Repressions in the Western Regions of Ukraine (1939–1953): History, Personalities and Memory]: kolektyvna monohrafiia. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 374 s. [in Ukrainian].
5. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2022). Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939 – 1953): social and personal dimensions, politics of memory: Collective Monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 224 p.
6. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2023). Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life: Collective Monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 128 p.
7. OUN (1955) v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borot'by 1929–1955 rr. [OUN in the light of resolutions of the Great Assembly, Conferences and other documents on the struggle of 1929–1955] (Zbirka dokumentiv). Vydannia Zakordonnykh Chastyn Orhanizatsii Ukrayins'kykh Natsionalistiv. 372 s. [in Ukrainian].